

Rafał Ożarowski

Problemy narodowościowo-religijne Iraku w XXI wieku

Ethnic and Religious Problems of Iraq in XXI Century

Słowa kluczowe: Irak, islam, Arabowie, Jazydzi, Państwo Islamskie

Keywords: Iraq, islam, Arabs, Yazidis, Islamic State

Obalenie w 2003 r. reżimu Saddama Husajna w Iraku przyczyniło się do daleko idących zmian wewnątrz tego państwa, co ma też swoje przełożenie na cały region Bliskiego Wschodu. W Iraku zmienił się ustrój, następnie doprowadzono do demokratycznych wyborów parlamentarnych, prezydentem został Kurd – Dżalal Talabani (obecnie prezydentem jest kurdyjski polityk Fuad Masum Haurami), a w 2005 r. przyjęto nową konstytucję.

Długotrwała obecność wojsk USA i ich koalicjantów (w latach 2003–2011) stała się zarzewiem konfliktu z radykalnymi ugrupowaniami muzułmańskimi, które nierzadko inspirowane i wspierane z zewnątrz uzyskały możliwość bezpośredniej konfrontacji z siłami amerykańskimi, brytyjskimi, a także polskimi. Intensywnie rozwijające się irackie grupy zbrojne i milicje zaczęły wchodzić także w konflikt między sobą. Determinowała to nakładająca się na siebie mozaika narodowościowa i religijna, gdzie obok siebie żyją Arabowie i Kurdowie; chrześcijanie, muzułmanie, a także inne grupy narodowościowo-religijne, jak Jazydzi, Asyryjczycy, Ormianie, Turkmeni, Mandejczycy czy Szabakowie.

W okresie tak głębokich zmian czynnik narodowościowy i religijny wzmagają animozje i prowadził do ostrych sporów i konfliktów. Trudno było zatem spodziewać się, że w przypadku Iraku będzie inaczej. Konflikty, jakie pojawiły się od 2003 r. trwają do dzisiaj. Ogromne straty poniosła ludność cywilna, która stała się ofiarą czystek i często była zmuszana do ucieczki. W latach 2003–2011 ponad 2 mln Irakijczyków opuściło swój kraj i udało się do państw sąsiednich. Sytuacja wciąż jest trudna, a kroki podejmowane przez państwo na rzecz poprawy bezpieczeństwa i rozwiązania problemu uchodźców nie przyniosły oczekiwanych rezultatów.

Celem artykułu jest zaprezentowanie sytuacji w Iraku po 2003 r. z uwzględnieniem wielu czynników, składających się na rozmaite problemy grup narodowościowo-religijnych tego państwa, które ucierpiały w wyniku trwających tam permanentnie konfliktów i walk zbrojnych. W pierwszej kolejności dokonano charakterystyki etniczno-religijnej Iraku, następnie zaś opisano sytuację polityczną w Iraku od 2003 r. z uwzględnieniem kontekstu narodowościowo-religijnego, co zostało przedstawione na wybranych przykładach mniejszości Jazydów, Mandejczyków i Szabaków.

1. Mozaika etniczno-religijna Iraku

Irak stanowi złożoną mozaikę etniczno-religijną. Pod względem etnicznym główny podział przebiega pomiędzy Arabami (ok. 75%–80%) i Kurdami (15%–20%). Poza nimi Irak zamieszkują Asyryjczycy, Persowie, Żydzi, Turkmeni, Szabakowie, Czerkiesi, Jazydzi oraz Mandejczycy.. Wszyscy oni stanowią zaledwie kilka procent całej populacji Iraku. W sferze religijnej dominują wyznawcy islamu (ok. 97%), wśród których większość stanowią szyici (60%–65%). Sunnitów jest około 32%–37%. Chrześcijaństwo stanowią nie więcej niż 3% irackiej społeczności¹.

Arabowie

W przypadku irackich Arabów należy wskazać na dwa zasadnicze elementy, wymagające szerszego przedstawienia. Pierwszym jest dychotomiczny podział na sunnitów i szyitów. Drugim zaś plemienna i klanowa struktura Arabów, co w rzeczywistości ma odniesienie do całego społeczeństwa irackiego, w którym aż 75% populacji reprezentuje strukturami klanowymi².

Arabowie sunnici stanowią około 20% ludności Iraku i zamieszkują głównie centralny Irak. Często mówi się o istnieniu tzw. sunnickiego trójkąta rozciągającego się od północno-zachodniego Bagdadu poprzez Falludżę, Samarzę, Ramadi, aż do Tikritu, jako o obszarze zdominowanym przez sunnitów. Spory odsetek Arabów sunnitów zamieszkuje także Mosul i jego okolice. Stanowi to efekt długotrwałej arabizacji północnych części obecnego Iraku, które w przeszłości należały wyłącznie do Kurdów. Co najmniej połowa arabskich sunnitów w Iraku mieszka w miastach. Są oni zazwyczaj dobrze wyedukowani i w związku z tym reprezentują szanowane zawody (prawnicy, lekarze) oraz pełnią ważne funkcje państwowe (urzędnicy). Ich wysoka pozycja

¹ Dane w procentach dotyczące podziału etniczno-religijnego w Iraku pochodzą ze strony The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, odczyt z dn. 20.06.2016.

² H.D. Hassan, *Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities*, CRS Report for Congress 2007, s. 1.

społeczna ma historyczne tradycje. Już w czasach Imperium Osmańskiego elitę polityczną na ziemi irackiej stanowili właśnie Arabowie sunnici. Zjawisko to zostało utrwalone w czasach rządów Partii Baas (Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego – *Hizb al-Baas al-Arabi al-Isztiraki*), szczególnie w okresie rządów Saddama Husajna, który sam był sunnitą pochodzącym z Tikritu³.

Do najważniejszych klanów (*ʿaszira*) sunnickich bądź z sunnickim udziałem, które tworzą federacje klanów (*kabila*) należą⁴:

- Szammar – największe plemię w Iraku zrzeszająca, ok. 1,5 mln osób, składające się zarówno z sunnickich, jak i szyickich klanów; wywodzi się od plemion z Półwyspu Arabskiego i obecnie jest związane z wieloma klanami w Jemenie czy Zjednoczonych Emiratach Arabskich;
- Dulaimi (Dulaim) – największy sunnicka federacja klanów rodowych w Iraku, zamieszkująca zachodnią prowincję al-Anbar oraz miasta Ramadi i Bagdad;
- Dżiburi (Dżibur) – jedno z największych plemion zamieszkujących obszary położone nad Tygrysem i Eufratem w północnym Iraku pomiędzy Tikritem a Mosulem. W skład plemienia Dżibur wchodzi zarówno klany sunnickie, jak i szyickie;
- At-Tikriti (at-Takarita) – określenie sunnickich grup plemiennych, do których należy m.in. klan Albu Nasir. Wywodzili się z niego czołowi przywódcy rządzący Irakiem w latach 1968–2003, w tym m.in. Saddam Husajn, Ahmed Hassan al-Bakr (Prezydent Iraku w latach 1968–1979) czy Ali Hassan abd al-Madżid (minister obrony za czasów rządów Saddama Husajna, zwany „Chemicznym Alim”).

Arabowie szyici, którzy wyodrębnili się w konflikcie pomiędzy zięciem Mahometa Alim Ibn Abi Talibem a Mu'awiją I, późniejszym założycielem arabskiej dynastii Umajjadów, stanowią w Iraku większość. Zamieszkują obszar na południe od Bagdadu aż do Basry. Na tym obszarze położone są miasta szyickie z miejscami kultu, które stanowią cel szyickich pielgrzymek – an-Nadżafi Karbala. W an-Nadżafie znajduje się grób Alego, zaś w Karbali sanktuarium Husajna syna Alego, który w 680 r. poniósł męczeńską śmierć w bitwie rozegranej właśnie pod Karbalą. Corocznie wydarzenie to jest upamiętniane i opłakiwane przez szyitów podczas święta Aszura.

W okresie rządów Partii Baas szyici byli traktowani jako przeciwnicy tego systemu. Wynikało to m.in. z tego, że panarabizm Baas identyfikowano z sunnizmem⁵. Stąd, w odróżnieniu od sunnitów, często nie mieli szans na edukację czy piastowanie

³ *Sunnis in Iraq*, <http://www.islamopediaonline.org/country-profile/iraq/major-religious-communities/sunnis-iraq>, odczyt z dn. 21.06.2016.

⁴ Szerzej o klanach i związkach klanów zob.: H.D. Hassan, op.cit., s. 1–6.

⁵ M.M. Dziekan, *Irak – religia i polityka...*, Warszawa 2005, s. 57.

wysokich urzędów państwowych. W różnych okresach podlegali nasilonym represjom ze strony Partii Baas, m.in. w 1977 r. po masowych protestach w An-Nadżafie i Karbali podczas święta Aszury, kiedy przeciw demonstrantom zostało wysłane wojsko. W wyniku starć zginęło wielu pielgrzymów, a ok. 2 tys. osób zostało rannych. Stanowisko szyitów nie było też jednoznaczne podczas wojny iracko-irańskiej (1980–1988), podczas której przywódca Iranu ajatollah Ruhollah Chomejni cieszył się poparciem szyickiego duchowieństwa⁶.

Ważne w historii irackich szyitów są wydarzenia z początku 1991 r. Po wyzwoleniu Kuwejtu spod okupacji irackiej przez siły koalicji międzynarodowej, iraccy szyici wystąpili zbrojnie przeciwko reżimowi Saddama Husajna. Pierwotnie ośrodkiem powstania była tylko al-Basra, lecz z czasem powstańcy przejęli kontrole nad as-Samawą, al-Amarą i an-Nasiriją. Jednak zła organizacja militarna powstańców i brak pomocy zewnętrznej ułatwiły zadanie siłom wiernym Saddamowi w krwawym zdławieniu tego powstania⁷. Liczba ofiar szyickiego powstania jest szacowana na ok. 30 tys., a kolejne nawet kilkaset tysięcy zbiegło wówczas do Iranu⁸.

Szczególną rolę w kształtowaniu postaw politycznych odgrywało duchowieństwo szyickie, w tym wybitni ajatollahowie, którzy odgrywali i wciąż odgrywają istotną rolę polityczną. Należy tu wymienić takie postacie, jak: Ali as-Sistani, Muhammad Bakir as-Sadr, Muhammad Bakir al-Hakim, Abu al-Kasim al-Cho'i oraz kontrowersyjny młody duchowny Muktada as-Sadr.

Arabowie – Madanowie

Arabska społeczność zamieszkująca bagniste tereny położone na południu Iraku w delcie Eufratu i Tygrysu i dorzeczu Szatt al-Arab. Madanowie (Arabowie błotni) są potomkami Sumerów i plemion arabskich napływających z interioru Półwyspu Arabskiego. Ze względu na swoją odrębność i specyfikę kulturową można traktować ich jako oddzielną grupę etniczno-religijną, chociaż są oni szyitami. W 1980 r. na irackich bagnach żyło ok. 500 tys. Madanów. Jednak w wyniku niszczyielskiej polityki reżimu Saddama Husajna i represji stosowanych szczególnie po powstaniu szyickim w 1991 r. ich obecną liczbę szacuje się na zaledwie 30 tys. Wcześniej ok. 100 tys. przeniosło się do Iranu, a ok. 200 tys. zostało przymusowo przesiedlonych w inne miejsca Iraku⁹.

⁶ Ibidem, s. 58–59.

⁷ J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 483–484.

⁸ J. Embry, *Uprising in Iraq may be slow because of U.S. inaction in 1991*, <http://www.seattlepi.com/national/article/Uprising-in-Iraq-may-be-slow-because-of-U-S-1111482.php>, odczyt z dn. 19.06.2016.

⁹ N. Raphaeli, *Environmental and Cultural Terrorism – The Destruction of Iraqi Marshes and Their Revival: Some Personal Reflections*, „The Memri Economic Blog”, http://memrieconomicblog.org/bin/content.cgi?article=15#_edn7, odczyt z dn. 20.06.2016.

Przez lata Madanowie w zasadzie funkcjonowali poza systemem państwa. Nie podlegali opiece lekarskiej, systemowi edukacji i nie płacili podatków, a arabskie określenie na mieszkańca bagien – *maḍan* jest synonimem osoby prymitywnej¹⁰.

Kurdowie

Kurdowie są jednym z największych narodów bez własnego państwa, liczącym obecnie ok. 35–40 mln ludzi. Są czwartym pod względem liczebności po Arabach, Persach, Turkach narodem żyjącym na Bliskim Wschodzie¹¹. Największa liczba Kurdów zamieszkuje terytoria wschodnio-południowej Turcji – ok. 15 mln. W Iraku żyje ich ok. 4,7 mln. Poza tym Kurdowie zamieszkują Iran, Syrię i Armenię.

Kurdowie to lud indo-europejski, którego pochodzenie nie jest do końca znane. W literaturze często podawana jest informacja, iż Kurdowie są potomkami spokrewnionego z Persami (Irańczykami) ludu Medów¹². W państwie irackim zamieszkują północną-wschodnią jego część. Główne miasta irackiego Kurdystanu to: Irbil, Sulajmanijja, Dahuk, a także Kirkuk i Mosul, w których to Kurdowie stanowią spory odsetek mieszkańców. Kurdowie w Iraku posługują się dwoma dialektami języka kurdyjskiego – kurmandži i sorani, aczkolwiek tuż przy granicy z Iranem Kurdowie używają także dialektu faili.

W czasach nowożytnych, po upadku Imperium Osmańskiego, wśród Kurdów wzrosły dążenia niepodległościowe. Zwłaszcza kiedy nie wszedł w życie traktat z Sèvres (1920), zakładający ustanowienie niepodległego państwa kurdyjskiego. Wówczas doszło do kilku powstań wymierzonych w ówczesnego mandatariusza brytyjskiego, który sprawował faktyczną władzę w Iraku. Na czele kurdyjskich rebelii stał legendarny przywódca Mahmud Barzindži, który jednostronnie proklamował nawet utworzenie królestwa kurdyjskiego. Po utworzeniu niepodległego państwa irackiego w 1932 r. Kurdowie w dalszym ciągu domagali się własnego państwa. Jeszcze w tym samym roku wybuchło powstanie pod przywództwem Ahmada Barzaniego¹³.

W kolejnych dekadach istnienia państwa irackiego sprawa kurdyjska zajmowała jedno z ważniejszych miejsc w polityce wewnętrznej Iraku. W 1961 r. założyciel Demokratycznej Partii Kurdystanu (DPK) – Mustafa Barzani stanął na czele zakrojonego na dużą skalę powstania kurdyjskiego wymierzonego przeciwko władzy centralnej Iraku. Powstanie to trwało aż do 1970 r. Wówczas rządząca w pełni od 1968 r. Partia Baas zawarła z Kurdami porozumienie rozejmowe, które przewidywało m.in. utworzenie autonomicznego Regionu Kurdystanu. Porozumienie to jednak nie zo-

¹⁰ Ibidem.

¹¹ A. Grgies, *Sprawa kurdyjska w XX wieku*, Warszawa 1997, s. 9.

¹² Y. Thoraval, *Słownik cywilizacji muzułmańskiej*, Katowice 2002, s. 162.

¹³ D. Madeyska, *Historia współczesna świata arabskiego*, Warszawa 2008, s. 82.

stało dotrzymane. Z tego powodu w 1974 r. rozpoczęła się kolejna odsłona konfliktu Kurdów z rządem centralnym Iraku. Tłem tego konfliktu były bardzo napięte relacje iracko-irańskie. Nie jest zatem przypadkiem, że konflikt zakończył się marcu 1975 r., kiedy to Irak z Iranem zawarli w Algierze porozumienie¹⁴. Działania zbrojne Kurdów wzmożyły się podczas wojny iracko-irańskiej. Tym razem Saddam Husajn w konflikcie kurdyjskim zastosował broń masowej zagłady, której ofiarami stali się głównie cywile. Symbolem tragedii Kurdów stał się atak na miasto Halabdzja w 16 marca 1988 r., w którym zginęło ok. 5 tys. osób.

Po raz kolejny Kurdowie wszczęli powstanie w 1991 r., licząc na osłabienie militarno-gospodarcze Iraku po jego agresji na Kuwejt i porażce w wyniku operacji „Pustynna Burza”. Powstanie to, podobnie jak i poprzednie, zostało stłumione, jednak w tym przypadku Rada Bezpieczeństwa przyjęła rezolucję ONZ nr 688, na mocy której utworzono strefę bezpieczeństwa dla irackiego Kurdystanu. W rzeczywistości był to krok ku zorganizowaniu się namiastki państwa kurdyjskiego w Iraku. Już w 1992 r. przeprowadzono wybory do Kurdyjskiego Zgromadzenia Narodowego¹⁵. Nie oznaczało to jednak, że na terytorium irackiego Kurdystanu zapanował pokój. W 1994 r. wybuchła wojna domowa pomiędzy DPK a Patriotyczną Unią Kurdystanu (PUK), kierowaną przez Dżalala Talabaniego. Pomimo zażegnania konfliktu, partie te w dalszym ciągu są mocno zantagonizowane.

Dopiero obalenie Saddama Husajna w 2003 r. i przyjęcie w 2005 r. nowej Konstytucji uprawomocniło istnienie autonomii Regionu Kurdystanu, który jest reprezentowany przez prezydenta Masuda Barzaniego i Regionalny Rząd Kurdystanu, na czele którego stoi od kwietnia 2012 r. Nechirvan Idris Barzani. W Regionie Kurdystanu język kurdyjski ma status języka oficjalnego na równi z językiem arabskim. Ponadto od 2006 r. autonomiczny Region Kurdystanu ma zunifikowaną administrację, która w formalny sposób kończyła okres dwuwładzy (wcześniej spory pomiędzy DPK i PUK doprowadziły do ustanowienia dwóch odrębnych stolic w Irbilu i Sulejmanijji¹⁶.

Turkmeni

Iraccy Turkmeni wywodzą się z ludów tureckich z plemienia Oguzów. Posługują się dialektem, który jest zbliżony do języka azerbejdżańskiego. Zamieszkują w Bagdadzie, Mosulu, Kirkuku, Irbilu, Dahulu, Telafer i miejscowościach wokół nich położonych. Według niektórych źródeł w Bagdadzie żyje ok. 50 rodzin Turkmenów¹⁷.

¹⁴ J. Zdanowski, op.cit., s. 292–294.

¹⁵ Ibidem, s. 485.

¹⁶ Contemporary history. Some key events since the early 20th century (z oficjalnej strony Regionalnego Rządu Kurdystanu – www.krg.org).

¹⁷ The Turkmen of Iraq: Underestimated, Marginalized and exposed to assimilation Terminology, Unrepresented Minorities and Peoples Organization, <http://www.unpo.org/article/2610>.

Zgodnie z powszechnym spisem ludności z 1957 r. Turkmeni stanowili trzecią co do wielkości po Arabach i Kurdach grupę etniczną w Iraku. Ich liczbę szacowano na 567 tys. Natomiast według szacunków demograficznych w 2000 r. liczba irackich Turkmenów wynosiła ok. 3 mln¹⁸.

Turkmeni są w większości wyznawcami sunnickiego islamu, chociaż nieduży procent spośród ich społeczności wyznaje chrześcijaństwo.

W przeszłości Turkmeni byli narażani na liczne represje. Już w okresie mandatu brytyjskiego w Iraku turkmeńscy działacze polityczni byli skazywani na wygnanie, a wszelkie swobody i prawa Turkmenów były ograniczane. W lipcu 1959 r., z inspiracji Irackiej Partii Komunistycznej (*al-Hizb asz-Szu'i al-Iraki*) zrzeszającej głównie Kurdów, doszło w Kirkuku do zmasowanych ataków kurdyjskich na Turkmenów, którzy chcieli „oczyścić” miasto z ich społeczności. Po dojściu do władzy Partii Baas po początkowo pozornych działaniach na rzecz poszanowania praw mniejszości, Baas zakazała używania języka turkmeńskiego i zaczęła zamykać ich szkoły, poddając Turkmenów arabizacji. Celem przyjętych na początku lat 70. założeń było doprowadzenie do pełnej arabizacji miasta Kirkuk w 1980 r., Celowo także zmieniono w 1974 r. granice administracyjne wielu okręgów zamieszkiwanych przez społeczność turkmeńską, aby rozbić ich skupiska¹⁹.

Po utworzeniu strefy bezpieczeństwa dla irackiego Kurdystanu w 1991 r., pojawiły się liczne napięcia pomiędzy Turkmenami a Kurdami i tak jak wcześniej Turkmeni byli poddawani arabizacji, tak od tego czasu można było mówić o „kurdyzacji” Turkmenów. W efekcie długotrwałe napięcia pomiędzy Kurdami i Turkmenami spowodowały, że zaczęto mówić o autonomii dla Turkmenów w ramach regionu irackiego Kurdystanu²⁰.

Asyryjczycy

Współcześni Asyryjczycy wywodzą się od starożytnych plemion semickich tworzących państwo asyryjskie ze stolicą w Niniwie. Posługują się językiem nowoaramejskim. Zamieszkują północne części Iraku, położone w irackim Kurdystanie, w tym

¹⁸ A. Kocak, *The Reality of Turkmen Population in Iraq*, „The Journal of Turkish Weekly”, 8.05. 2007, <http://www.turkishweekly.net/news/44911/the-reality-of-the-turkmen-population-in-iraq.html>; H.T. Oğuzlu, *Endangered Community: The Turkoman Identity on Iraq*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 2004, vol. 24, nr 2, s. 309–324; Iraqi Turkmen: The Human Rights Situation and Crisis in Kirkuk, Conference Report, The European Parliament Brussels, 26–27 marca 2007, http://www.unpo.org/images/reports/iraqi_turkmen_hr_situation_kerkuk_report.pdf, odczyt z dn. 20.06.2016.

¹⁹ Iraqi Turkmen, Unrepresented Nations and Peoples Organization, <http://www.unpo.org/members/7878>.

²⁰ Iraqi Turkmen: Establishment of Iraqi Turkmen Autonomy, <http://www.unpo.org/article/4053>.

region na wschód Mosulu i wokół miasta Dahuk. Asyryjczycy żyją także w Bagdadzie. Często nazywani są syriatami, chaldejczykami, asyro-chaldejczykami, nestorianami i jakobitami. Ma to związek z przynależnością Asyryjczyków do różnych chrześcijańskich Kościołów wschodnich²¹. Obecnie przyjmuje się, że Irak zamieszkuje od 1,5 mln do nawet ok. 2 mln Asyryjczyków²².

Mandejczycy

Mandejczycy wywodzą się od starożytnych ludów Mezopotamii. Określani są także jako sabejczycy (od arabskiego słowa *subba* – chrzest). Wyznają mandeizm (mandajizm) – jedną z najstarszych religii monoteistycznych, opierającą się na wierzeniach staroperskich babilońskich, zaczerpniętych z judaizmu i chrześcijaństwa. Praktykują chrzest poprzez zanurzenie w wodzie i uznają niedzielę za dzień święty²³.

Mandejczycy są semitami i zamieszkują obszary dorzecza Eufratu i Tygrysu w południowym Iraku. Co do dokładnej liczby Mandejczyków w Iraku nie ma pewności. Źródła wskazują, że przed 2003 r. żyło ich od 15 tys. do nawet 70 tys.²⁴ Obecnie natomiast ich społeczność liczy sobie zaledwie 5 tys.²⁵

Za czasów rządów Partii Baas Mandejczycy polegali prześladowaniom; ograniczono ich działalność w zakresie politycznym i religijnym. Dyskryminowano ich z dziedziny edukacji, prawa i zatrudnienia. Zmuszano ich do służby wojskowej, pomimo ich pacyfistycznych przekonań religijnych. W ostatnich latach rządów Partii Baas i w okresie po upadku reżimu Saddama Husajna narażeni byli na częste ataki ze strony muzułmańskich ekstremistów, którzy też przemocą próbowali wymuszać na nich przejście na islam. Z tego powodu ogromny odsetek tej społeczności zdecydował się na ucieczkę z kraju do sąsiednich państw arabskich, a także do irackiego Kurdystanu.

Jazydzi

Jazydzi są etnicznie związani z Kurdami i są wyznawcami religii wywodzącej się jeszcze z wierzeń starożytnej Mezopotamii. Religia ta ma synkretyczny charakter i łączy w sobie elementy islamu, chrześcijaństwa, zoroastryzmu. Liczba jazydów (arab. *jazi-*

---

²¹ V. Petrosian, *Assyrians in Iraq*, *Caucasian Centre for Iranian Studies*, <http://www.aina.org/articles/assyriansiniraq.pdf>.

²² Zob.: <http://www.aina.org/brief.html>; *Assyrians of Iraq*, <http://www.al-bab.com/arab/background/assyrian.htm>.

²³ Szerzej o mandaizmie zob. *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, pod red. M.M. Dziekana, Warszawa 2001, s. 263.

²⁴ *Mandejczycy – ostatni gnostycy*, <http://www.religie.424.pl/mandejczycy-8211-ostatni-gnostycy,22,article.html>, odczyt z dn. 20.06.2016.

²⁵ Mandaean Human Rights Annual Report 2009, listopad 2009, s. 4.

dijja) w Iraku jest różnie przedstawiana. Niektóre źródła wskazują nawet na 500 tys., inne zaś podają od 200 do 300 tys. jako liczbę wszystkich jazydów na świecie²⁶.

Szabakowie

Szabakowie należą do grupy ludów irańskich i są etnicznie związani z Kurdami. Nie ma jasności od kiedy zaczęli być traktowani jako odrębna grupa etniczna. Historycznie zamieszkiwali niewielkie wioski na wschód od Mosulu; sąsiedowali z chrześcijanami, jazydami, Arabami, Turkmenami i Kurdami. Posługują się językiem szabaki z grupy języków indo-irańskich. Szabakowie określają się mianem muzułmanów, lecz w rzeczywistości są związani religijnie z jazydami i odbywają pielgrzymki do ich miejsc świętych. Współcześnie trudno oszacować liczbę Szabaków. Niektóre źródła wskazują na populację Szabaków rzędu 100 tys., z czego przyjmuje się, że kilkanaście tysięcy mieszka w samym Mosulu²⁷.

Po upadku reżimu Saddama Husajna sytuacja Szabaków uległa znacznemu pogorszeniu. Ich domostwa stały się częstym celem ataków ze strony zbrojnych formacji arabskich, w wyniku czego wielu z nich zostało zmuszonych do opuszczenia swoich miejsc zamieszkania.

Ahl-e Hakk

Ahl-e Hakk (dosłownie „ludzie prawdy”) stanowią synkretyczną społeczność religijną wywodzącą się wprawdzie z islamu, ale z charakterystycznymi dla siebie elementami innych religii bliskowschodnich. W swoich wierzeniach nadają cechy boskie Alemu ibn Abi Talibowi. W rzeczywistości stanowią bardzo hermetyczną społeczność i powszechnie stosują zasadę *takijji* (ukrywania swojej prawdziwej wiary) podając się za szytów imamitów²⁸. Wyznawcami tej religii w Iraku są przeważnie Kurdowie, stąd w większości zamieszkują oni w regionie Kirkuku i Sulajmanijji.

²⁶ Zob. *Encyklopaedia Iranica*, hasło: *Yazidis*, wersja internetowa na stronie <http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>.

²⁷ M. Leezenberg, *Between Assimilation and Deportation: The Shabak and the Kakais in Northern Iraq*, [w:] *Syncretistic Religious Communities in the Near East*, Collected Papers of the Symposium, Berlin 1995, red. K. Kehl-Bodrogi, B. Kellner-Heinkele, A. Otter-Beaujean, Leiden 1997, s. 159–165.

²⁸ J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, t. I, Warszawa 1997, s. 322–330.

2. Sytuacja polityczna w Iraku po upadku reżimu Saddam Husajna

Po obaleniu reżimu Saddama Husajna w marcu 2003 r. wojska USA i siły z nimi kooperujące rozpoczęły terminową okupację tego państwa²⁹. Irak został podzielony na cztery strefy: północną i środkowo-północną pod dowództwem amerykańskim, środkowo-południową pod polskim dowództwem i południową pod dowództwem brytyjskim. Od początku okazało się, że dla sił koalicji pokonanie armii regularnej Iraku nie było najtrudniejszym zadaniem, bowiem największe wyzwanie zaczęły stanowić szybko pojawiające się różnorodne ugrupowania zbrojne stosujące metody terrorystyczne, w tym Al-Kaida, która w wyniku rozpadu struktur państwowych zintensyfikowała swoją aktywność na terytorium Iraku.

Od połowy 2003 r. zaczęto też tworzyć nowe instytucje rządowe Iraku. Tuż po obaleniu Saddama Husajna powołano Biuro ds. Odbudowy i Pomocy Humanitarnej, na czele którego stanął Jay Garner. W maju cywilnym administratorem został Paul Bremer, który stanął na czele Koalicyjnej Władzy Tymczasowej (*Coalition Provisional Authority* – CPA). W czerwcu 2003 r. CPA podjęła się rozmów z przywódcami irackich ugrupowań i zdecydowano o powołaniu do życia Rady Zarządzającej, w stosunku do której CPA zachowywała sobie prawo weta do większości jej uchwał. Ustalono także, że następować będzie stopniowe przekazywanie władzy Irakijczykom do połowy 2004 roku. W marcu 2004 r. przyjęto „małą konstytucję”, na mocy której Irak stał się państwem federalnym, demokratycznym z pluralistycznym systemem rządów³⁰.

W czerwcu 2004 r. na czele tymczasowego rządu stanął szyicki polityk Ijad Alawi. 30 stycznia 2005 r. odbyły się pierwsze wybory parlamentarne, w których wzięło 59% uprawnionych. W dużej mierze głosujących reprezentowali Kurdowie i szyci, sunnici zaś zbojkotowali wybory. W efekcie wybory wygrał szyicki Zjednoczony Sojusz Iracki (al-Itilaf al-Watani al-Iraki – SZSI), który uzyskał 48,1% głosów. W ten sposób SZSI otrzymał 140 mandatów na wszystkich 275. Drugi był Sojusz Narodowy Kurdystanu (arab. *at-Tahaluf al-Watani al-Kurdistani*) z liczbą 25,7% głosów. Zaś na trzecim miejscu uplasowała się Lista Iracka (al-Ka'ima al-Irakijja) z I. Alawim na czele, która uzyskała 13,8%. Po wyborach premierem nowego rządu został Ibrahim al-Dżafaari. Na prezydenta zaś został zaprzysiężony kurdyjski polityk Dżalal Talabani³¹.

---

²⁹ W akcji zbrojnej przeciwko reżimowi Saddama Husajna brała udział polska jednostka specjalna GROM.

³⁰ R. Fiedler, op.cit., s. 289–290.

³¹ D. Madeyska, op.cit., s. 96. Kolejne miejsca zajęły ugrupowania: Irakijczycy – partia sunnicka kierowana przez Ghaziego al-Jawara; Iracki Front Turkmeński (arab. al-Dżabhat al-Turkmenijja al-Iraki), szyickie Niezależne Narodowe Kadry i Elity; Unia Ludowa (*Ittihad asz-Szaab*), Muzuł-

We wrześniu 2005 r. parlament iracki przyjął konstytucję, która została zatwierdzona w referendum w październiku tego samego roku. Wyniki były następujące: 78,6% głosujących opowiedziało się za konstytucją, przeciw było 21,4%. W większości to sunnici iraccy byli przeciwni nowej konstytucji³².

W 2010 r. wybory wygrały ugrupowania zdominowane przez szyitów – Iracki Ruch Narodowy (*Irakija*); Państwo Prawa (*Daulat al-Kanun*) i Zjednoczony Sojusz Iracki. W 2014 r. wybory parlamentarne wygrała szyicka koalicja Państwo Prawa kierowana przez N. al-Malikiego.

W okresie okupacji Iraku zintensyfikowały się działania zbrojne przeciwko wojskom USA i ich koalicjantom oraz trwająca wojna domowa pomiędzy ugrupowaniami szyickimi i sunnickimi, a także Kurdami. Okazało się, że Stany Zjednoczone zaczęły tracić kontrolę nad sytuacją w Iraku, szczególnie w dziedzinie bezpieczeństwa. Niestabilny obszar Iraku stał się „schronieniem” i polem do aktywności dla wielu różnych grup terrorystycznych. W 2006 r. w Iraku działało ponad 5 tys. terrorystów, a w 2007 r. dochodziło do 116 zamachów tygodniowo. Wśród przyczyn takiej sytuacji wskazywano na pochopne rozwiązanie baasistowskich struktur państwa i odsunięcie wszystkich członków tej partii od władzy. W ten sposób doprowadzono do nagłego upadku instytucji i więzi państwowych, które jak się z czasem okazało trudno sprawnie i szybko odbudować³³.

Chaos i destabilizacja w znaczący sposób ułatwiły formowanie się i aktywność wszelkich ugrupowań zbrojnych. Od 2003 r. na przestrzeni wielu lat powstała ich niezliczona ilość. Część z nich to były zwykłe efemerydy, a część utrzymywała swoją aktywność i nawet funkcjonuje do dnia dzisiejszego. W latach 2003–2008 najbardziej znaną formacją zbrojną działającą na terytorium Iraku była Armia Mahdiego (*Dżajsz al-Mahdi*), która została utworzona przez młodego szyickiego duchownego – lidera ruchu sadrystów Muktaadę as-Sadra.

W swojej nazwie siły te odwoływały się do Mahdiego, który w tradycji szyickiej imamitów jest dwunastym zaginionym imamem, który przebywa od X w. w ukryciu i powróci jako zbawiciel. Armia Mahdiego zaczęła rekrutować w swoje szeregi młodych szyitów z biednych środowisk, którzy nie odnieśli żadnej korzyści w wyniku zmiany ustroju w Iraku. Ze względu na łatwość w dostępie broni po upadku wszelkich struktur państwowych Iraku, członkowie Armii Mahdiego w niedługim czasie

---

mańska Grupa Kurdystanu; szyicka Organizacja Akcji Muzułmańskiej – Dowództwo Generalne; Sojusz Narodowo-Demokratyczny, asyryjska Narodowa Lista Rafidain i sunnicki Blok Pojednania i Wyzwolenia.

³² K. Katzman, *Iraq: Elections, Government, and Constitution*, CRS Report for Congress, 15 czerwca 2006, s. 3.

³³ K. Czornik, op.cit., s. 267–269.

zostali dobrze wyposażeni, m.in. w granatniki i karabiny maszynowe. Spora część uzbrojenia trafiała do Armii Mahdiego bezpośrednio z Iranu. Szybko też rozrastały się szeregi Armii i według danych z grudnia 2006 r. liczba bojowników stanowiła ok. 60 tys., chociaż niektóre źródła podają liczbę od 25 do 40 tys.³⁴ W ten sposób Armia Mahdiego stała się jedną z największych i najsilniejszych grup zbrojnych i określanie ją mianem „armii” nie było żadną przesadą.

Za największe starcia z udziałem Armii Mahdiego należy uznać walki w Karbali, an-Nadżafie, Kufie i Bagdadzie po wybuchu szyickiego powstania w 2004 r.; walki w Amarah w październiku 2005 r.; walki w Basrze w 2008 r. z Irackimi Siłami Bezpieczeństwa i wojskami amerykańskimi i brytyjskimi, które zakończyły się wyparciem „mahdystów” z Basry³⁵. Obecnie Armia Mahdiego już nie istnieje ale po wielu jej przeobrażeniach z dawną Armią Mahdiego łączone są Brygady Pokoju (*Saraja al-Salam*).

Poza Brygadami Pokoju, wciąż obecnymi zbrojnymi milicjami szyickimi na ziemi irackiej są m.in.: Liga Prawowitnych (*Asa'ib Ahla al-Hakk*) – milicja, która na przestrzeni ostatnich lat kooperowała z Iranem; Brygady Hezbollahu (*Kata'ib Hizballah*) – milicja ściśle związana z Iranem i współpracująca z libańskim Hezbollahem.

W ramach sunnickiego ekstremizmu rozwinęło się Państwo Islamskie, które powstało jeszcze 2006 r. z odgałęzienia Al-Kaidy w Iraku, chociaż mało kto przywiązywał wtedy do tego dużą uwagę. Ten zbrojny podmiot terrorystyczny rozwinął swoją aktywność na przestrzeni kilku lat, a po wyjściu wojsk USA z Iraku w 2011 r. jeszcze bardziej rozprzestrzenił swoją działalność, mając w obecnej chwili pod swoją kontrolą północno-zachodnią część obszaru Iraku, w tym prowincję al-Anbar. Jeszcze niedawno Państwo Islamskie miało pod swoją kontrolą Mosul, ar-Ramadi i al-Faludżę. Jednak po udanych akcjach zbrojnych ze strony sił irackich w 2016 r. udało się wyzwolić Faludżę, a rok wcześniej Ramadi. Na czele Państwa Islamskiego stoi kalif Abu Bakr al-Baghdadi, który ogłosił powstanie światowego kalifatu³⁶.

³⁴ P.J., *Who are the Iraq's Mehdi Army?*, BBC News, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3604393.stm; A. H. Cordesman, J. Ramos, *Sadr and the Mahdi Army. Evolution, Capabilities, and a New Direction*, 4 sierpnia 2008, Center for Strategic & International Studies, www.csis.org.

³⁵ Zob. A.H. Cordesman, op.cit., s. 18–20. Szerzej o Armii Mahdiego; zob. D. Enders, *Mahdi Army Bides Its Time*, „Progressive”, październik 2008, vol. 72, nr 10, s. 29–31.

³⁶ Szerzej o Państwie Islamskim zob. *Wojna z kalifatem, Raport Specjalny*, Warszawa 2015; K. Rojek, *Państwo islamskie – nowa generacja islamizmu*, [w:] *Bliski Wschód na rozdrożu*, red. J. Marszałek-Kawa i Hassana Ali Jamsheer, Toruń 2016, s. 83–100.

3. Prześladowania mniejszości narodowościowo-religijnych. Przypadek Jazydów, Mandejczyków i Szabaków

Konflikty w Iraku, które trwają od 2003 r. aż do chwili obecnej, ukazujące słabość struktur i instytucji budowanego na zgłiszczach reżimu Husajna państwa irackiego, przyczyniły się do znaczącego pogorszenia się losu osób cywilnych w tym państwie. Odnosi się to do różnorodnych mniejszości narodowościowo-religijnych, które były szczególnie prześladowane, chociaż w skali całego kraju i na przestrzeni ponad 10 lat w wyniku trwających konfliktów i zagrożeń terrorystycznych ucierpieli wszyscy Irakijczycy bez rozróżnienia na wyznanie wiary czy grupę etniczną.

Podczas ofensywnych działań ze strony sunnickich ekstremistów z Państwa Islamskiego prześladowania i eksterminacja szczególnie dotknęły irackich jazydów. Zasadniczym powodem bestialskiego traktowania jazydów był fakt, że nie są oni przez muzułmanów uznawani za ludzi księgi – jak chrześcijanie czy żydzi. Z tego powodu w ideologicznym przekonaniu różnorodnych muzułmańskich grup fundamentalistycznych zabijanie jazydów jest przyzwolone³⁷.

Szybko po upadku reżimu Saddama Husajna, jazydzi stali się celem różnorodnych ataków, w tym terrorystycznych ze strony muzułmanów. Byli zmuszani do ucieczki, torturowani i zabijani zarówno przez arabskie radykalne ugrupowania zbrojne, jak i przez kurdyjskie milicje. Podczas wyborów w irackim Kurdystanie w 2005 r. celowo nie dostarczano im kart do głosowania, traktując ich jako niewiernych – obywateli drugiej kategorii³⁸.

Prawdziwy dramat jazydów rozpoczął się jednak w trakcie ekspansji Państwa Islamskiego. W sierpniu 2014 r. fundamentaliści rozpoczęli atak w dystrykcie Sindżar. Około 200 tys. jazydów musiało uciekać w góry lub do innych dystryktów. Często byli pozbawieni podstawowych środków do życia. Według danych potwierdzonych przez ONZ w masakrze w Sindżar zginęło 5 tys. jazydów, a kilka tysięcy kobiet zostało pojmanych przez dżihadystów z Państwa Islamskiego³⁹. Wzbudziło to ostrą reakcję na świecie, w tym Stanów Zjednoczonych, które podjęły się nalotów na pozycje Państwa Islamskiego, aby m.in. ochronić jazydów przed dalszymi masakrami. Wsparto też kurdyjskich peszmergów, którzy toczyli walki z muzułmańskimi radykałami⁴⁰. Osta-

³⁷ S. Hanish, *Christians, Yazidis, and Mandaean in Iraq: A Survival Issue*, „Digest of Middle East Studies” 2009, vol. 18, nr 1, s. 9.

³⁸ Ibidem, s. 10.

³⁹ S. Hopkins, *Full horror of the Yazidis who didn't escape Mount Sinjar: UN confirms 5000 men were executed and 7000 women are now kept as sex slaves*, „Mailonline” 14.10.2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2792552/full-horror-yazidis-didn-t-escape-mount-sinjar-confirms-5-000-men-executed-7-000-women-kept-sex-slaves.html>, odczyt z dn. 21.06.2016.

⁴⁰ *We have a responsibility to protect the Yazidis of Iraq*, „New Statesman” z 15.08.2014 roku, s. 7.

tecznie większość jazydzkich uciekinierów udało się uratować, chociaż część z nich zmarła na skutek wycieńczenia i odwodnienia.

Obecnie sytuacja jazydów w Iraku jest dramatyczna. W dalszym ciągu są oni zagrożeni prześladowaniami i atakami, nie tylko ze strony Państwa Islamskiego, ale i różnych innych muzułmańskich milicji, w tym kurdyjskich. O pomoc dla jazydów zwrócili się chrześcijańscy arcybiskupi chaldejscy. Wskazywali oni, że zarówno jazydzi jak i chrześcijanie są mniejszościami, które w dużej mierze musiały uciekać z miejsc swojego zamieszkania tracąc wszystko. Według arcybiskupów państwo irackie nie jest w stanie udzielić jazydom efektywnej pomocy, stąd jedynie mogą oni liczyć na zewnętrzną pomoc organizacji pozarządowym czy humanitarnych. Dużą pomoc udziela lokalny Kościół, Caritas, a także Rycerze Kolumba – największa katolicka organizacja dobroczynna⁴¹.

Po upadku reżimu Husajna trudny los spotkał Mandejczyków, którzy podobnie jak jazydzi poddawani byli licznym prześladowaniom. Ze względu na pacyfistyczną formułę ich wyznania nie organizowali się oni w żadne milicje zbrojne, bowiem stronią oni od broni i przemocy. Z tego też powody są cały czas łatwym celem ekstremistów i różnych grup zbrojnych. Na przestrzeni wielu lat konfliktów w Iraku zabijano ich, zmuszano do konwersji wyznania na islam, zastraszano albo domagano się okupu. Tylko w pierwszym okresie od upadku rządów Husajna w latach 2003–2006 – 106 Mandejczyków zamordowano, ponad 200 porwano, a 227 poddano groźbom i atakom. Dane te wskazują na znaczny zasięg prześladowań Mandejczyków, biorąc pod uwagę ich zaledwie kilkutyśięczną liczebność na terytorium Iraku⁴².

Często zdarzały się konfiskaty majątku i domów Mandejczyków nawet w dużych miastach, takich jak Bagdad czy Basra. Najpierw ich zastraszano, a po opuszczeniu przez nich ich własnych domostw, zaraz je zajmowano. Działania takie odbywały się przy pełnej bierności policji. W sytuacji nasilających się prześladowań Mandejczycy ratowali się ucieczką poza granice Iraku – szczególnie do Jordanii czy Syrii (kiedy nie była ona objęta jeszcze działaniami wojennymi), powiększając w ten sposób liczbę uchodźców z Iraku⁴³.

Inną mniejszością narażoną na prześladowania w Iraku, szczególnie po 2003 r. są zabakowie, którzy narażeni byli na ataki zbrojnych grup sunnickich nieuznających ich wyznania wiary⁴⁴. W atakach przeprowadzanych na Mosul w 2014 r. przez Państwo

---

⁴¹ K. Clarke, *After Escaping ISIS Terror, Christians and Yazidis Fear Long Term Exile in Kurdistan*, „America”, 31.08.2015, s. 9.

⁴² Genocide Watch: Mandaeans of Iraq, <http://www.genocidewatch.org/images/Iraq4Jun07GenocideWatchIraqMandaeans.pdf>, odczyt z dn. 20.06.2016.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ L. Borkett-Jones, *Iraq persecution: The hidden minorities targeted by IS*, „Christian Today”, 7.08.2014.

Islamskie Szabakowie byli jedną z mniejszości religijnych, które były zagrożone prześladowaniami. W tej sytuacji Szabakowie ratowali się ucieczką, aby uniknąć losu wielu bliskich im jazydzkich rodzin, które zginęły z rąk muzułmańskich radykałów⁴⁵. Według raportu *Minority Rights Group International* od 2004 r. ponad 750 osób ze społeczności Szabaków zostało zamordowanych w atakach zbrojnych⁴⁶.

Szabakowie padali ofiarami ataków nie tylko ze strony muzułmańskich radykałów, ale również i milicji kurdyjskich, które także aktywnie działają w prowincji Niniwa – obszarze głównie zamieszkiwanych przez Szabaków. Kurdowie często przeprowadzali Szabaków przejmując ich miejsca zamieszkania⁴⁷.

***

Permanently utrzymujące się od 2003 r. konflikty wewnątrz Iraku, który stanowi złożona mozaikę religijno-etniczną utrudniają wprowadzenie stabilności, a co za tym idzie ochronę praw mniejszości etnicznych i religijnych. Rozwój ekstremizmów na obszarze Iraku zarówno szyickich, jak i sunnickich, w tym powstanie i ekspansja Państwa Islamskiego dramatycznie odbiło się na egzystencji różnych mniejszości, które często są wyznawcami synkretycznych religii, mających swoje korzenie jeszcze w starożytności. Przykłady prześladowań Jazydów, Szabaków czy Manddejczyków, które noszą znamiona ludobójstwa, uświadamia jak trudna jest sytuacja takich społeczności w Iraku, które w każdym czasie mogą stanąć w obliczu eksterminacji.

Summary

Iraq is a specific ethno-religious mosaic. By except Arabs and Kurds there are a lot of minorities which since ancient times were present on this territory. Among them are: Yazidis, Mandaneans, Shabaks, Assyrians, Turkmen and Marsh Arabs.

After the collapse of Saddam Husein regime the U.S., British and allied troops began to control Iraq. In the face of such a situation many different radical Muslim groups has evolved and started to fight foreign soldiers. In result, Iraq plunged into instability and chaos and many minorities became a main victims of political and military conflict. Such societies like Yazidis, Mandaneans, Shabaks were persecuted, forced to flee and killed. by now Iraqi state has no any capabilities to protect such minorities which still feel insecure in their own country.

⁴⁵ *Iraq: ISIS Abducting, Killing, Expelling Minorities*, 19.07.2014, <https://www.hrw.org/news/2014/07/19/iraq-isis-abducting-killing-expelling-minorities>, odczyt z dn. 21.06.2016.

⁴⁶ Zob. raport *Minority Rights Group International*.

⁴⁷ Iraq: Minorities Suffer Persecution, <http://unpo.org/article/7018> (21.06.16).